

Алгоритмик фикрлаш.

Алгоритм (лотинча *Algorithmi* сўзидан олинган бўлиб - Ўрта Осиё математиги ал-Хоразмий номига аталган). – бу муайян муаммони ҳал қилиш учун ижрочининг ҳаракат тартибини тавсифловчи аниқ белгиланган муаммолар синфини ёки кўрсатмалар тўпламини ҳал қилиш учун аниқ белгиланган қоидаларнинг якуний тўплами ҳисобланади. [8] Ески талкинда “тартиб” сўзи ўрнига “кетма-кетлик” сўзи ишлатилган, аммо компьютер ишида параллеллик ривожланиб бориши билан “кетма-кетлик” сўзи “тартиб” умумий сўзи билан алмаштирила бошланди. Мустақил кўрсатмаларга асосан, агар фойдаланилган ижрочилар рухсат берса, тасодифий тартибда параллел равишда бажарилади.

Ҳисоблаш алгоритмларини ва бошқарувчиларни ажратиб кўрсатиш мумкин. Ҳисоблаш алгоритмлари, асосан, баъзи бир функцияларни ҳисоблаш орқали, баъзи дастлабки маълумотларни охирида ўзгартиради. Бошқариш алгоритмларининг семантикаси сезиларли даражада фарқ қилиши мумкин ва керакли назорат

ҳаракатларини маълум вақтларда ёки ташқи ҳодисаларга реакция сифатида беришга қисқартирилиши мумкин (бу ҳолда, ҳисоблаш алгоритмидан фаркли ўлароқ, менеджер чексиз бажарилганда тўғри қолиши мумкин).

Алгоритм тушунчаси математиканинг бошланғич ва асосий тушунчаларини англатади. Алгоритмик ҳаракатдаги ҳисоблаш жараёнлари (бутун сонлар бўйича арифметик амаллар, иккита соннинг энг катта умумий бўлинувчисини топиш ва бошқалар) инсониятга қадим замонлардан бери маълум бўлган. Бироқ аниқ шаклда алгоритм тушунчаси фақат XX асрнинг бошларида шаклланди.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, талабаларда алгоритмик фикрлашни ривожлантириш барча таълим йўналишларида таълим дастурида келтирилган дастурлашга оид фанлардан ташқари қуйидаги фанларда ўрганиш таклиф этилади: жумладан, бунга Python, C++, Java, Android studie дастурлаш тиллари қиради.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Рақамли Ўзбекистон - 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги 05.10.2020 йилдаги ПФ-6079-сон Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ахборот технологиялари соҳасида таълим тизимини янада такомиллаштириш, илмий тадқиқотларни ривожлантириш ва уларни IT индустрия билан интеграция қилиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 06.10.2020 йилдаги ПК-4851-сон қарори.
3. Ershov A.P. Shkol'naja informatika: koncepcii, sostojanija, perspektivy [Tekst] / A.P.Ershov, G.A.Zvenigorodskij, Ju.A.Pervin. - preprint №152 VC SO AN SSSR. –Novosibirsk: 1979. –P. 51.
4. Кальней В.А., Шишов С.Е. Вестник РМАТ № 1. 2021 УДК 37.02 Алгоритмическое мышление в контексте цифровой компетентности обучающихся.
5. Лебедева Т.Н. Формирование алгоритмического мышления школьников в процессе обучения рекурсивным алгоритмам в профильных классах средней общеобразовательной школы. автореф.дис....канд.пед.наук: 13.00.02 [Текст]. – Екатеринбург: 2005. –С. 20.
6. Kushnirenko A.G. 12 lekcij o tom, dlja chego nuzhen shkol'nyj kurs informatiki i kak ego prepodavat' [Tekst]A.G.Kushnirenko, G.V. Lebedev. – Informatika. – 1999. - №1. – S.2-15.
7. Груденов Я.И. Изучение определений, аксиом, теорем. Пособие для учителей. – М.: «Просвещение», 1981. –С. 95.
8. <https://ru.wikipedia>.

РЕЗЮМЕ. Мақолада талабаларда алгоритмик фикрлашни ривожлантиришнинг аҳамияти ва унинг назарий асослари келтирилган. Бунда ҳисоблаш алгоритми ёрдамида талабаларда алгоритмик фикрлашни ривожлантириш ва уларнинг қомил инсон сифатида шаклланишидаги ўрни таҳлил қилинган.

РЕЗЮМЕ. В статье представлены вопросы о важности развития алгоритмического мышления у учащихся и его теоретические основы, в которой анализируется развитие алгоритмического мышления у учащихся с помощью алгоритма счета и его роль в формировании учащихся как совершенной личности.

SUMMARY. The article presents the importance of the development of algorithmic thinking in students and its theoretical foundations, which analyzes the development of algorithmic thinking in students using the counting algorithm and its role in shaping students as a perfect personality.

TARIXIY-MADANIY MEROSLARIMIZNING TA'LIM-TARBIYAVIY VA AXLOQIY MANBALARI

D.A.Bekbosinov – *assistent oqituvchi*

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch soʻzlar: Ta'lim-tarbiya, axloqiy anʼanalar, hunarmandchilik markazlari va ustaxonalari, «korxona», «sex», maxsus ixtisoslashgan hunarmandlar guruhi yoki shirkatlar, hunarmandlar risolasi (ustavi), «ulfagar».

Ключевые слова: учебно-воспитательные, нравственные традиции, ремесленные центры и мастерские, «предприятие», «цех», группа или товарищество узкоспециализированных мастеров, брошюра (устав) ремесленников, «ульфарар».

Key words: educational, moral traditions, craft centers and workshops, "enterprise", "workshop", a group or partnership of artisans with highly specialized craftsmen, brochure (charter) of artisans, "ulfagar".

Ma'lumki, ta'lim-tarbiya, axloqiy anʼanalar har bir xalqning yashash tarzi, kasb-kori va asosiy mashgʻulot turidan kelib chiqqan holda shakllangan. O'lkamizning tarixiy qal'alarida hunarmandlar va savdogarlar uyushgan guruh yoki qatlam tarzida alohida dahalarda joylashib, shaharlardagi har qaysi mahalla hunarmandchilikning alohida bir turi bilan mashgʻul bo'lgan. Dahalar ko'pincha ularda istiqomat qiluvchi aholining kasbi bilan atalgan.

Xususan, Xorazmshohlar davrida arab muallifi al-Kurashi (XIII asr) ma'lumoti bo'yicha «Xorazmda 50 ga yaqin ixtisoslashgan hunarmandchilik sohalari mavjud bo'lgan» [5:102]. Boshqa muallif Zakaria al-Kazvinining «Gurganj aholisi mohir hunarmandlar, ayniqsa, temirchilik, duradgorlik va boshqa hunarmandchilik sohalari zamonasida yuksak rivojlangan» - degan ma'lumoti ham arxeologik tadqiqotlar bilan mos keladi [5:228].

XI-XIII asrlar Xorazm yodgorliklarida o'tkazilgan

arxeologik qazishmalar natijasida ko'plab shishasozlik ustaxonalari va mahsulotlar to'plandi. Jumladan, Shohsanam (Quyisoy), Jigarband, Sadvar va Mizdaxxona shishasozlik markazlari aniqlandi va ularning mahsulotlari ilmiy adabiyotlarda chop etilgan va qisqacha tavsiflangan [6:92-95].

Mizdaxxondagi ilmiy tadqiqotlar (2005-2008 yy.) natijalari asosida o'rta asrlar shishasozligi haqidagi ma'lumotlar yanada to'ldiriladi. Bu yodgorlikda shishasozlar ustaxonasi aniqlangan.

Shishasozlik mahsulotlariga yupqa ishlangan deraza oynalari, dazmol, grafin, tabobat - atir-upa idishlari (flakon, kolba), siyohdon, tuvak shaklidagi buyumlar, vazalar, taqinchoqlar (mo'nchoq, bilaguzuk) va sumaklardan iborat. Shisha mahsulotlarini qo'llanish sohasiga ko'ra oshxona buyumlari, dorixona – atir-upa, tibbiy-kimyo asboblari, deraza oynalari, bezaklar (uzuk va sirg'a qoshi),

taqinchoqlar (mo'nchoq, tumor, bilaguzuk va haykal) deb bo'lish mumkin.

Xorazmshohlar davrida me'moriy inshootlar va turar joylar uchun mo'ljallangan maxsus oynalar ham ishlab chiqarilgan. Rangdor oynalar (kulrang, qizil va jigarrang) tuynuqlarga mo'ljallab doira va ko'p burchakli shakllarda tayyorlangan. Ularning ganch panjaralariga bekutilgan namunalari Zamaxshar, Mizdakxon yodgorligida topilgan [7:252]. Jampiqqal'a yodgorligining XI-XIII asrlarga tegishli madaniy qatlamlaridan topilgan va Xiva shahri Ichanqal'a muzeyi fondida saqlanayotgan O'rta Osiyodagi noyob topilmalardan biri shisha dazmol ("moretosh") bo'lib, bu xorazmlik shishasozlar tovar mahsulotlarining xilma - xilligidan dalolat beradi [8:91].

Umuman, o'rta asrlarda shisha idishlar, tibbiyot anjomlari, taqinchoq - bezaklar, deraza oynalari tashqaridan keltirilmasdan, vohaning o'zida, so'zsiz, mahalliy sharoitda tayyorlangan. Idishlarning shakl-tamoyillari bir biriga o'xshash bo'lib, bu shisha ishlab chiqarish jarayoni Xorazmda markazlashgan ustaxonalarda amalga oshirilganligini ko'rsatadi.

Yozma va arxeologik manbalarda XI-XIII asrlarga kelib Xorazmda temirdan mehnat qurollari (bel, kurak, bolta, arra, o'roq), uy-ro'zg'or (pichoq, ko'za, chiroq, qulf, mix), ot-ulov (egar-jabduq, suvliq, ot taqalari) va bezaklar yasalgan, ularning ma'lum qismi tashqi savdoga chiqarilganligi aytilgan [9:188-190].

Mehnat qurollaridan bellar Yakka-Parson, To'k qal'a (VIII-XI asr), Jigarband (XI asr), shimoli-g'arbiy Xorazm qishloq maskanlari, Akcha-Gelin atroflari (XI-XIII asr) va Talayxon Ota (XII-XIV asr) karvon saroyida qayd etildi.

Bellar to'rtburchakli (I shakl), trapetsiya yoki konussimon (II shakl), tig'i aylanasimon (III shakl) va kvadrat (IV shakl) turda bo'lib, ular asrlar davomida mehnat faoliyati talablariga mos ravishda transformatsion o'zgarishlarga uchrab kelgan. Jumladan, yuz qismi to'g'ri burchakli bellar Xorazm yodgorliklarida VII-VIII asrlardan ma'lum bo'lib, Yakka-Parson topilmalarida uchraydi [10:77]. Trapetsiya shaklidagi bellar IX-XI asrlardan ma'lum bo'lib, To'k qal'a yodgorligidan topilgan [11:54]. Tig' qismi aylana (oval) va kvadrat shakldagi bellar (III-IV asrlar) asosan mahalliy sharoitda XI va XI-XIV asrlarda mavjud bo'lgan, bu kabi bellar qishloq maskanlari (Akcha Gelin) [12:135], dehqonchilik voha markazlarida (Jigarband, Mizdakxon) [13:166] qayd qilingan.

Topilmalarning bir-biriga o'xshashligi, ko'pligi Xorazmda XI-XIII asrlardan buyon temirchi ustalar guruhi mavjud bo'lgan, degan fikrga olib keladi.

Yuqorida nomi qayd etilgan tarixiy yodgorliklardan topilgan moddiy madaniyatga oid manbalarda yoshlarga kasb va hunar o'rgatish ta'lim va tarbiyaning muhim va ahamiyatli bo'g'ini hisoblangan. Oilada bolaning yoshiga, jinsiga va tabiatiga qarab hunar o'rgatish va kasbga yo'naltirish qadimiy axloqiy an'analardan biri sifatida qadriyat darajasiga ko'tarilgan. Oilada o'g'il bolalarga avlod davomchisi, qizlarga esa bo'lajak ona va sadoqatli uy bekasi, iffat ramzi sifatida tarbiya berilgan. Voyaga yetish jarayonida o'g'il bola ota ta'sirida, qiz bola esa ona ta'sirida ulg'aygan. Shariat va islomiy qoidalar bo'yicha otaning farzand oldidagi burchi yaxshi nom qo'yish, xushxulq, mehnatsevar, iymon-e'tiqodli qilib o'stirish, kasb-hunarli qilish, o'qitish, uylantirish, qizni esa turmushga chiqarish kabi vazifalarni ado etishdan iborat bo'lgan.

Bu esa qoraqalpoq xalqida yoshlarga tarbiya berish jarayonida hunar o'rgatish muhim axloqiy mashg'ulotlardan biri bo'lganligini ko'rsatadi. Shu sababli xalqimiz hunar egasini e'zozlab, usta deya chaqirishadi. Tarixiy manbalardan ma'lumki, kasb-hunarli kishilarning hunar kuchi, yuksak axloqi, aql- idroki bilan hayotdagi turli mashaqqatlarni bartaraf qilishlari xalq og'zaki ijodiga ko'chib, afsonalashgan, ertaklarga aylangan.

Xalq hunarmandchiligida ustolarning shaxsiy va kasbiy fazilatlarining mezonini bo'lgan. Shu mezon asosida ustaga ijobiy va salbiy baho berganlar. Shuning uchun ota farzandini shogirdlikka berishdan oldin ustaning yuqoridagi mezoniga javob bera olish-olmasligini o'rgangan. Quyidagi xalq maqoli bejiz aytilmagan:

Yomon ustaga berma shogird etib,
Buzar u, buzuq fe'lni o'rgatib.

Hunarmandchilikdagi kasbiy axloq to'g'risida o'rta asr axloqshunoslik va badiiy adabiyotida ma'lumotlar mavjud. Ulardan Alisher Navoiy zamondoshi Husayn Voiz Koshifiyning (1440-1505 yy) «Futuvvatnomai Sultoniyyoxud javonmardlik tariqati» asaridagi ma'lumotlar alohida diqqatga sazovordir [3; 3-10]. Asarda muomala odobi, kiyinish odobi, mehmondo'stlik, tanovul etiketi va kasbiy odob muammolariga ham batafsil to'xtalib o'tadi. Kitobning o'n to'rtinchi, o'n beshinchi va o'n oltinchi fasllari turli xil kasb egalari odobiga bag'ishlangan. Masalan, o'n to'rtinchi fasl «kasb-kor va savdo tijorat odobi haqida» deb nomlanadi va umuman kasb egasi, ayni paytda, savdo-tijorat ahli odobi qonun-qoidalarini o'z ichiga oladi. Koshifiy shunday yozadi: «Bilgilkim, hamma kasblarga taalluqli qisqacha qoida adablar mavjud, shuningdek, har bir kasb uchun alohida odob ham bor». Shundan keyin mu'taffakkir quyidagicha davom etadi:

«Agar barcha kasblar uchun zaruriy odoblar xulosani nechta, deb so'rasalar, sakkizta deb ayting: Birinchidan, o'z kasbini haromdan, shubhali mol mag'labdan pok saqlasin. Ikkinchidan, rizq-ro'zi zarurati uchungina kerakli kasb bilan shug'ullansin, kasbni mol dunyo to'plashga sarflamasin. Uchinchidan, kasbni obro' olish, yaxshi nom chiqarishning sababi, deb bilsin. To'rtinchidan, mol harom odamlar (poraxo'rlar, qaroqchilar, o'g'rilar, qimorbozlar, kazzob do'kondorlar) bilan muomala qilmasin. Beshinchidan, ishda kamchilikka yo'l qo'ymaydilar va tanlagan kasblariga befarq bo'lmaydilar. Oltinchidan, mahsulotning asl bahosini bilmaydiganlarga to'g'ri muomala qiladilar. Yettinchidan, agar oldi-berdi bilan bog'liq bo'lsa, kam bermaslik va ko'p haqi olmaslikka intiladilar. Sakkizinchidan, agar ish hisob bilan bitadigan bo'lsa, o'z hissasini jamiyat hissasidan yuqori qo'ymaslik kerak, chunki yurt farovonligi xuddi ana shu jamiyat jamg'armasi tufayli yuzaga keladi».

Bundan tashqari, axloqshunoslikga doir manbalarda shogirdlikning axloqiy asoslari to'g'risida ma'lumotlar mavjud. Ularda shogirdlikning asosiy hislatlariga rostgo'ylik, vafodorlik, nasihatga quloq osish, ozor bermaslik va sir saqlash. Shogirdning eng asosiy hislati – poklik.

Xusayn Voiz Koshifiy shogird odobi haqida shunday deydi:

- Ustoz qabuliga kirganda yoki ko'rganda, birinchi bo'lib salom berish.

- Ustoz huzurida kam gapirish va boshini oldinga egib turish, ko'zni har tomonga yugurtizmaslik. Agar masala so'ramoqchi bo'lsa, oldin ijozat olish.

- Ustoz javob aytganda, e'tiroz bildirmaslik.

- Ustoz oldida boshqalarni g'iybat qilmaslik.

- O'tirib- turishda hurmatni to'liq saqlash.

Tarixiy manbalardan ma'lumki, o'rta asrlarda O'rta Osiyoning tarixiy vohalaridagi hunarmandlari ham kasbiy uyushmalarga birlashishgan. Bu to'g'risida XIII-XIV asrlardagi mualliflardan Zakariyo al Qazvinii, ibn Battuta va Rashiddin asarlarida «koxona», «sex» turidagi ustaxonalarning, maxsus ixtisoslashgan hunarmandlar guruhi yoki shirkatlar G'arb davlatlaridagi kabi o'z gerbiga, shirkatlik jamg'armasiga, harbiy uyushmasiga ega bo'lmasa ham, hunarmandlar an'ana, urf-odatlar va axloqiy tamoyillariga asoslangan holda o'z risolasi (ustavi)ga muvofiq bir-biriga o'rtoqliq yordam ko'rsatishgan. Jumladan, Xorazmda bitta kasbdagi hunarmandlar o'zlarini «ulfagar» deb atashgan. Ulfagar arabcha-forscha «ulfat» (o'rtoq, o'rtoqliq), «kar» (kasb, ixtisoslik) so'zlaridan tashkil topgan bo'lib, «kasblik, o'rtoqlik» degan ma'noni

anglatadi. Bu O'zbekistonning boshqa viloyatlaridagi hunarmandlar va mayda savdogarlar birlashmasiga nisbatan ishlatiladigan «kasaba» atamasi bilan bir xil ma'noni anglatadi.

Har bir uyushma va shirkatning o'ziga xos risolasi bo'lib, unda kasbiy odob-axloq va ijtimoiy munosabatlarga oid tartib qoidalar mavjud bo'lgan. Uyushma a'zolari vaqti-vaqti bilan to'planib turganlar.

XIX asr oxiri va XX asr boshiga oid manbalarda ko'rsatilishicha, temirchilar, miskarlar, zargarlar, egarsoz ustalar, etikdo'zlar va boshqa hunarmand ustalar o'z risolalarini nashr ettirganlar [1:1-7]. Risola faqat axloqiy ahamiyatga ega bo'lib qolmasdan, balki hunarmandchilik ustaxonalari va kasbiy bilimlarini rivojlantirish, asbob-uskanalar, mahsulotlarni ishlab chiqarish manbasi ham hisoblangan.

Hunarmandchilik risolalaridagi axloqiy kasb madaniyatining asosiy tamoyilari quyidagilardan iborat:

- Hunarni jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shish maqsadida o'rganish;
- Mehnatsevarlik, halol mehnat qilish, mehnatsiz daromaddan qochish;
- Ustozlar an'anasiga sodiq, intizomli bo'lish;
- Bir ishni qiyomiga yetkazmay, ikkinchi ishga o'tmaslik;
- Rostgo'y, aqlli, tadbirkor bo'lish;
- Muvaffaqiyatsizlikdan tushkunlikga tushmaslik.

Risola hunarmandlarning doimiy amaliy qo'llanmasi

bo'lib, ustalar o'z ishlarida risolada keltirilgan axloqiy amallarni to'la bajarish shart hisoblangan. Risolasi yo'q usta-hunarmandlar o'z pirlari, payg'ambarlari, avliyo va farishtalarining g'azabiga duchor bo'lishi ta'kidlangan.

XX asr boshida Xorazmda 32 ta shirkat ro'yxatga olingan. Har bir shirkat (ulfagar) o'zlari saylagan oqsoqoli – qalandariga ega bo'lishgan. Qalandar nafaqat tashkiliy masalalar bilan shug'ullangan, balki shirkatdagi axloqiy munosabatlar va qozilik ishlariga ham rahbarlik qilgan [2:12]. Har xil marosimlarni tashkil qilish ishlari bilan qalandar yordamchisi shug'ullangan. Paykal va qalandar kabi shirkatning umumiy yig'ilishida shirkat a'zolari tomonidan tayinlangan. Qalandar xulq-atvorining to'g'ri kelmasligi yoki shirkat a'zolari talablariga javob beraolmagan holatlarda qayta saylangan. Ba'zan qalandarlik lavozimi otadan o'g'ilga meros o'tgan (masalan, temirchilik shirkatlarida).

Demak, o'rta asr hunarmandlari orasida keng tarqalgan risolalardan kasbiy odob mezonlari, hunarmandchilik sohalarining har tomonlama rivojlanishi va mahsulotlarni yuqori sa'nat darajasiga yetishi uchun o'z hunariga sodiqligini, qadimiy an'analarni davom ettirish, ya'ni usta-shogird, hunar pirlari, payg'ambarlari, avliyolari haqiga duolar qilish uchun axloqiy va amaliy qo'llanma sifatida foydalanilgan. Shuningdek, hunarmandlar tomonidan tuzilgan uyushmalar va shirkatlar nafaqat iqtisodiy vazifalarni bajargan, balki hunarmandlar o'rtasida axloqiy me'yorlar muvozanatini saqlab turuvchi ijtimoiy institut vazifasini ham bajargan.

Adabiyotlar

1. Гаврилов М. Рисоля сартовских ремесленников. // Этнографический обзор Туркестана (Вып. 1/2) – Ташкент, 1912.
 2. Джаббаров Ы. Городское ремесло узбеков Хорезме в конце XIX и начале XX в. // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – М.: 1954.
 3. G'ulomov S., Bulatov S. Sharqona «usta - shogird» odobi. – Toshkent: «O'zbekiston», 2000.
 4. Turganov B. O'rta Osiyoda hunarmandchilik uyushmalarining shakllanishi // Fan va jamiyat. – Nukus. 2015. №1. –B. 38-40.
 5. Буниятов З.М. Государство Хорезмшахов-Ануштегинидов. 1097-1231. –М.: «Наука». 1986.
 6. Армарчук Е.А. Опыт классификации стекла средневекового Хорезма // Материальная культура Востока. –М.: 1988.
 7. Кдырниязов М.-Ш.Раскопки дома с производственным двором в Миздахкане // ЫМКУ. –Вып. 33. –Ташкент: «Фан», 2002.
 8. Алиакберова А. Ремесленный комплекс Джанпык калы // Вестник КК ФАН РУЗ. –№ 4. 1989.
 9. Ал Макдиси. Ахсан ат-такасим фи марифат ал-акалим // МЫТТ.-Т.Ы. –М.-Л.: 1939.
 10. Неразик Е.Е. Раскопки Якка-Парсана // МХЕ. –Вып. 7. –М.: «Наука»,1963.
 11. Гудкова А.В. Ток кала. –Ташкент: «Фан»,1964.
 12. Неразик Е.Е. Сельское жилище в Хорезме (I-XIV вв.). –М.: «Наука»,1976.-
 13. Вишневецкая Н.Ю. Ремесленные изделия Джигербента (IV в. до н.э.- начало XIII в.н.э.). –М.: «Восточная литература», 2001.
- REZYUME.** Ushbu maqolada tarixiy-madaniy meroslarimizning ta'lim-tarbiyaviy va axloqiy manbalari, tarixiy yodgorliklardan topilgan moddiy madaniyat tahlili, buyuk allomalarning asarlarida yoshlarga kasb va hunar o'rgatishga bog'liq muhim tavsiya va fikrlaridan bugungi ta'lim va tarbiya jarayonida foydalanish masalalari tahlil qilinadi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье будут проанализированы образовательно-воспитательные и нравственные источники нашего историко-культурного наследия, анализ материальной культуры, найденной в исторических памятниках, использование в современном образовательно-воспитательном процессе важных рекомендаций и мнений великих учёных по профессиональному обучению молодежи.

SUMMARY. The article deals with the educational and moral sources of our historical and cultural heritage, the analysis of material culture found in historical monuments, the issues of using the important recommendations and options related to the teaching of professions and trades to young people in the works of great scholars in today's education and training process.

UMUMTA'LIM MAKTAB RAHBARLARIDA VAQTN BOSHQARISH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

B.S.Bekniyazov – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: vaqtni boshqarish, o'qituvchi, rejalashtirish, shoshilinch va muhim masalalar, kechiktirish, vaqtni qisqartirish.

Ключевые слова: тайм-менеджмент, педагогический работник, планирование, срочные и важные дела, прокрастинация, поглощение времени.

Key words: time-management, pedagogic worker, planning, urgent and important objectives, procrastination, timeabsorbers.

Zamonaviy dunyoda har qanday odam uchun shaxsiy vaqt asosiy resurs bo'lib, ko'pincha puldan ancha yuqori qiymatga ega. Insonning shaxsiy vaqtini oqilona taqsimlash va boshqarish unga butun hayoti davomida rivojlanib boradigan qimmatli shaxsiy sifatni rivojlantirishga imkon beradi.

Vaqtni oqilona boshqarish qobiliyatlari va ko'nikmalari odamga noaniq va ko'p vazifali vaziyatlarda jarayonini optimallashtirishga imkon beradi. Insonning vaqtini malakali boshqarish yuzaga kelgan vaziyatni to'g'ri baholashni, belgilangan maqsadlarga erishish uchun zarur bo'lgan vaqt xarajatlarini tahlil qilish bilan qarorlar qabul qilishni, vaqtinchalik makonda maqsadlarga erishish dasturini ishlab chiqishni, shuningdek, vaqtni nazorat qilishni anglatadi [3].

Shu bilan birga, shaxsning belgilangan vazifalarni bajarish muddatlariga muntazam ravishda rioya qilmasligi ijtimoiy va shaxsiy vaqt o'rtasidagi nomuvofiqlikka olib kelishi mumkin, bu esa o'z navbatida shaxsning faoliyati va umuman hayotining samaradorligini pasayishiga olib keladi. Rejalashtirilgan vazifalarni muntazam ravishda bajarmaslik yoki bajarishning iloji yo'qligi, ularni amalga oshirishdagi davriy kechikishlar har qanday odamda ichki shaxsiy noqulaylik tug'dirishi mumkin. Bunday holda, shaxsiy o'zini o'zi qadrlashni sezilarli darajada kamaytiradigan, shuningdek, nevropsikiyatrik buzilish va depressiyaga olib keladigan bir qator salbiy his-tuyg'ularni boshdan kechiradi. Shu bilan birga, inson faoliyati va umuman uning hayotining mazmun-